

## Vyprávění a příběh v environmentální výchově : Ekonaratologie

Východiskem pro rozvoj narativní metody v pedagogice je masový návrat k vyprávění, který v posledních dvaceti letech prožívá západní svět. Ekonaratologie je úplně novým odvětvím interdisciplinární naratologie. Mým cílem je, upozornit na ni české pedagogy.

Podle Anthonyho Nansena, autora knihy *Storytelling and Ecology: Reconnecting People and Nature through Oral Narrative*, je hlavním cílem narativní environmentální výchovy využívat vyprávování k motivaci posluchačů pečovat o přírodu a také, aby se naučili rozumět příběhům živého a neživého světa. Ekonaratologie nemá ještě ustálenou terminologii. V Čechách je dosud prakticky neznámá, ale někteří naši učitelé tuto metodu v praxi využívají intuitivně, bez znalosti narativní teorie, protože je efektivní.

Školy státu Illinois si mohou pozvat přírodovědce Johna Jamese Audubona, který nabízí celou řadu úchvatných programů narativního environmentálního interdisciplinárního vyučování. Audubon je dramatická postava, kterou představuje Brian „Fox“ Ellis, básník, nezávislý spisovatel, aktivním člen the National Storytelling Association a pravidelný přispěvatel do *Storytelling Magazine*, profesionální vypravěč a herec, autor sbírky originálních vědeckých příběhů *Learning From the Land*.

V budoucnu bude nepochybně potřeba ekonaratologii specifikovat a kategorizovat podrobněji, zatím jen tři hlavní kategorie.

**Příběhy o přírodě** resp. o životě člověka v přírodě, o souznění s přírodou čtou čtenáři obvykle již motivovaní. Mezi nejznámější patří *Příběh lvice* Elsy Joy Adamsonové, *Gorily v mlze* Dian Fosseyové, knihy Geralda Durrella, *Mravenečková dobrodružství* Vitalije Valentinoviče Biankiho, *Dva divoši* E.T. Setona, knihy Artura Ransome. Z českých autorů: Ondřej Sekora, Jiří Andreska, Jaromír Tomeček. Většina těchto příběhů změnila svět – zvýšila znalost přírody a vyvolala touhu přírodu navštěvovat a zažívat v ní dobrodružství. Touto kategorií se však nechci zabývat do hloubky, protože souvislost mezi příběhy a výchovnou složkou je až příliš zřejmá.

**Hledání propřírodních motivů** v dílech, ve kterých propřírodní motiv není primární, ale stojí v pozadí příběhu jiného, je potřeba ho odhalit. Obor, který by vyhledával skryté propřírodních motivy v literárních textech, by se mohl nazývat kryptekonaratologie.

Hledejme s žáky propřírodní motivy v lidové slovesnosti (*Zelení hájové bejvaly jste vy moje, bejvaly jste mého srdce potěšení. Ale už dlouhý čas neslyšel jsem ptáčka hlas. na obloze se ukázal smutný čas, nebo Nic nedbám, jen když mám pod oknem zahrádku, nic nedbám, jen když mám pod oknem štěp*). Přemýšlejme, kdo a v jaké situaci je vyprávěl či zpíval, jak se cítil, co chtěl sdělit.

Seznamme žáky tradicemi jiných kultur, přírodních národů, lidí z dob minulých. Jihoafričtí Sanové (Křováci) vychovávají své děti vyprávěním příběhů. Příběhy umožňují Sanům přežít v nehostinných podmínkách, protože si jejich prostřednictvím předávají zkušenosti potřebné k přežití. Život prvních osadníků na Divokém Západě přibližují knihy Laury Ingalsové-Wilderové. Poselstvím celého díla je, že člověk nemusí mít majetek, aby prožíval štěstí. Obdobné sdělení, ovšem zakalené tragickým osudem indiánů, přináší Forest Carter v knize *Škola Malého stromu*. Hlavním hrdinou je chlapec, vychovávaný babičkou a dědečkem k lásce k přírodě a v přírodě, ale opuštěný ve světě po mamonu toužících bělochů. Anne Cameronová přináší stylisticky i obsahově zajímavá svědectví ženské indiánské moudrosti v knize *Dcery Měděné ženy*. Pro ekonaratologii zde nalezneme podstatnou informaci, totiž, že Indiáni kmene Nutka z kanadského ostrova Vancouver „měli na každou plavbu píseň“, která jim umožňovala orientovat se na moři“. Příběh se stává průvodcem nejen intelektu, ale i fyzického těla. Život obyvatel v našich horách před dvě stě lety, jejich souznění i boj s přírodou, popisují Karel Klosterman (na Šumavě) a Theodor Lokvenec (v Krkonoších).

Také v textu Bible, navzdory tomu, že Bibli někteří ekologové považují za hlavní zdroj panského postoje naší kultury k přírodě, nachází kryptoekonaratolog výzvu k účtě ke všemu životu (zákaz zabít ptáci matku bránící potomky, příkaz nechávat na polích a vinicích zbytky plodů pro „zvěř polní“, atd.) a další ekonarativní prvky: motiv mluvícího zvířete (Bileámová oslice), zázračné pomoci člověku z živočišné říše (krkavci nosící potravu Eliášovi), poukázání na to, že se země může radovat, že může úpět a přikázáním „kázat evangelium“ všemu, tj. i nelidskému stvoření.

nastavil formátování

nastavil formátování

V sakrálních textech nalezneme motiv laně dávající pokrm poustevníku Ivanovi, rozmlouvání bratra Františka. Obdobně je propřírodní motivy pochopitelně možné nalézt i ve svatých knihách jiných náboženství.

Další oblastí, ve které může ekonaratolog pátrat, je světová literatura. „*Má kravička se musí mít dobře*, řekl jednou jeden smälandský sedlák,“ napsala Astrid Lindgrenová, „asi je to příliš, když žádáme, aby se naše domácí zvířata měla dobře. Ale na příjemný život bez zbytečného utrpení by během svého krátkého života na zemi měla mít právo.“ Pro ekonarativní vyučování nacházíme v díle Lindgrenové nepřeberné množství vhodných textů. Pipi rozláme bič muži, který bije koně. Pipi, která žije sama a ničeho se nebojí, se rozpláče, když najde mrtvé ptáčátko. Emil dokáže přesvědčit koňské handlíře, že i mírností lze zkrotit koně, atd. Pro společné čtení nebo poslech v hodinách českého jazyka a literatury věnovaných environmentální výchově jsou vhodné povídky Raye Bradburyho (Silnice, Step) nebo Apokryfy Karla Čapka (Bratr František). Zajímavé motivy nalezneme v díle J.R.R. Tolkiena: komunikující stromy, nelidské inteligentní a morální bytosti a další. V příběhu o lásce až za hrob Beren a Lúthien nalezneme souznění s přírodou, environmentální etiku, vegetariánství a mluvícího psa. „...*čtyři roky se pak Beren toulal jako osamělý psanec po Dorionionu, ale stal se přítelem ptáků a zvířat, a ti mu pomáhali a nezradili ho. Od té doby nejedl maso a nezabil žádného živého tvora, který nebyl v Morgothových službách.*“ Každý přemýšlivý čtenář si odvodí, že právě díky těmto vynikajícím osobnostním vlastnostem získal Beren lásku nejkrásnější elfky Lúthien a mluvícího psa Huana.

Nejprogresivnějším přínosem ekonaratologie je přiznání existence **komunikace člověka s přírodou, zvířaty, květinami, stromy, ale i se skálami či řekami**. Tyto nelidské bytosti či přírodniny byli a jsou posluchači lidských příběhů. Jejich pasivní účast v procesu vypravování je dávno akceptována. Zamysleme se nad vznikem pořekadla o *duťé vrbě*. Hledejme podobné motivy v literatuře (Král Lávr K. H. Borovského, Barunka z Babičky B. Němcové šeptá včeličkám, že babička uměla, ke květinám se obrací farář Jakub Deml). Ptejme se žáků, jestli někdy vypráví svému psovi a nebo, jestli slyšeli jiného člověka hovořit ke zvířeti nebo rostlině. Není cestou zbožštit je v pohanském animismu, ale obracet se k nim jako k bratrům, ke stvořením obývajícím stejnou zemi.

Ekonaratologie nadto přináší do klasické naratologie zcela nové pojetí příběhu. A totiž, že příběh, který byl původně naratologicky formulován jako jediné lidská entita, je nyní chápán širěji. Příběh vypráví nejen lidé, ale i zvířata, rostliny, stromy, skály, lesy, i sama krajina. Pochopitelně ne lidskými slovy, i když v lidové slovesnosti, světové literatuře i v Bibli nacházíme opakující se motiv mluvícího zvířete, ale neverbálními, pro vnímavého posluchače ovšem srozumitelnými, prostředky. Příroda, zvířata, rostliny, krajina tedy přebírají aktivitu, mohou k citlivému posluchači promlouvat, dokonce ho mohou vyučovat. Množství přírodovědců (slavný lovec lidožravých tygrů a ochránce přírody Jim Corbet, geniální americký šlechtitel Luther Burbank aj.) tvrdí: „Příroda sama mne vyučovala.“

Prvním krokem ve výuce komunikace s nelidskou přírodou je naučit žáky rozumět potřebám živých tvorů – kočky, že má hlad, psu, že chce vyvenčit, květině, že potřebuje zalít, stromku, že se zlomí, když ho člověk nepodpře. Později můžeme nechat žáky či studenty v hodinách českého jazyka „tlumočit“ příběhy nelidských bytostí. Nejprve můžeme takový příběh zkusit rekonstruovat u poraženého stromu – počítáme letokruhy, ukážeme, kdy byla tuhá zima, kdy hojnost. Můžeme také přemýšlet o tom, kdo asi (historická osobnost, nebo někdo z naší vlastní rodiny) mohl kolem stromu chodit. Zkusme nechat příběh stromu napsat celou třídu, srovnáme.

Dalším krokem je naučit žáky naslouchat. Tedy vypnout diskmeny, mobily a naslouchat tichým zvukům přírody. Třeba některý z nich něco zaslechne a bude schopen příběh přírody tlumočit ostatním.

Příběhy mají v environmentální výchově významné postavení. Rozvíjejí environmentální senzitivitu. Člověk, který umí naslouchat příběhům stromů, nepokácí vzrostlý strom zbytečně. V neposlední řadě v nás příběhy také posilují naději, že nakonec může ještě vše dobře dopadnout – dobro vítězí nad zlem. Když Krásná Šegerezáda odvrátila vypravováním příběhů svou popravu, třeba se českým učitelům vypravováním příběhů podaří vychovat novou generaci k přírodě citlivých lidí...

Kateřina Jančaříková,

Ekonaratolog

Centrum pro environmentální výchovu a vzdělávání UK PedF Praha